

NOI DESCOPERIRI DE MONEDE ROMANE ȘI BIZANTINE DE LA DINOGETIA ȘI SALSOVIA

Adrian Popescu

Nu cu mult timp în urmă am examinat câteva monede descoperite întâmplător în ultimii ani la Dinogetia și Salsovia care au intrat într-o colecție particulară. Datorită faptului că de puține ori, din păcate, avem cunoștință despre soarta monedelor descoperite în acest mod, considerăm că introducerea lor în circuitul științific, chiar dacă numărul lor este redus, este foarte importantă pentru studiile viitoare privind descoperirile monetare din centrele mai sus menționate, cu atât mai mult cu cât numărul celor cunoscute din publicații nu este prea mare.

De la Dinogetia provin patru monede (nr. 7-10), una romană și trei bizantine din secolul al XI-lea, găsite, cu o singură excepție (nr. 9), în afara zidurilor cetății. Piesa romană este o emisiune a atelierului monetar din Nicomedia datată în primii ani de domnie ai împăratului Valens, fiind, după cunoștința noastră, prima de acest fel publicată¹. Având în vedere cele de mai sus, considerăm util să reluăm aici cele șase exemplare (nr. 1-6) publicate în anul 1944 de către C. Moisil². Toate cele șase monede au fost descoperite în cetate și au fost achiziționate pentru Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române în anul 1937 de la un comerciant din Garvăn numit Cojocar, detalii pe care le-am găsit în registrul de inventar³ al acestei colecții, suplimentând în acest fel informațiile sumare publicate⁴. Piesele sunt importante pentru întregirea tabloului circulației monetare în epoca romană timpurie venind să confirme urmele de locuire din secolul al II-lea deja puse în evidență de săpăturile arheologice⁵. Moneda purtând efigia împărătesei Faustina a II-a (nr. 6) emisă în timpul domniei lui Antoninus Pius pare să fie inedită, având în vedere perechea de ștanțe utilizată ca și cea de curând publicată și găsită tot la Dinogetia⁶, în sprijinul acestei ipoteze, care rămâne să fie confirmată, venind și faptul că în

¹ Vezi A. Popescu, *Câteva monede grecești și romane descoperite la Dinogetia (Garvăn, com. Ijila, jud. Tulcea)*, în CN, 7, 1996, p. 39, unde și bibliografia mai recentă, la care se adaugă C. Preda, *Tezaurul monetar getic descoperit la Gheboieni (jud. Dâmbovița)*, în SCN, 7, 1980, p. 38.

² C. Moisil, în *CreștCol*, 1938-1942, 1944, p. 24, nr. 219 și p. 108-109, nr. 1232-1237.

³ *Inventarul general de monede, medalii, plachete, insigne, decorații, ponduri, sigilii, obiecte de muzeu și mărci postale, 1918-1962*, p. 83-84; registrul se află la CNBAR și mulțumesc și în acest context d-lui Viorel Emanuel Petac de la cabinetul mai sus citat pentru facilitarea consultării acestui document de o importanță majoră. Tot aici țin să mulțumesc d-nei Ana-Maria Velter de la Cabinetul Numismatic al Muzeului Național de Istorie pentru înlesnirea accesului la piese, aflate acum în această colecție, și cărora numai pe baza datelor publicate, uneori eronat, de către primul editor, nu le-am fi putut face trimitere corectă la cataloagele de specialitate.

⁴ C. Moisil, *op. cit.*, p. 109, nota 1.

⁵ Gh. Ștefan, *Dinogetia I*, în *Dacia*, 7-8, 1937-1940, pp. 411, 416-417, 419, 420 - la această din urmă pagină sunt menționate și patru monede din sec. I până la Severi; idem, *Săpăturile arheologice de la Dinogetia - Bisericiuța, jud. Tulcea*, în *Studii*, 1, 1949, 2, pp. 132-133; idem, *Dinogetia sub ocupația romană*, în *Lucrările Sesiunii Generale Științifice din 2-12 iunie 1950*, p. 1-5 (extras); Gh. Ștefan și colab., *Șantierul Garvăn-Dinogetia*, în *SCIV*, 4, 1953, 1-2, pp. 263-267, 269, unde este menționată o monedă de la Antoninus Pius din anii 155-156; idem, *Șantierul arheologic de la Garvăn (Dinogetia)*, în *SCIV*, 5, 1954, 1-2, pp. 162-164, 167; Gh. Ștefan, *Două vase de terra sigillata descoperite la Garvăn (Dinogetia)*, în *SCIV*, 9, 1958, 1, pp. 61-71; Gh. Ștefan și colab., *Săpăturile de la Garvăn*, în *MCA*, 6, 1959, p. 636; idem, *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogetia)*, în *MCA*, 7, 1961, pp. 585-586 unde este amintită și o monedă de la Traianus; idem, *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogetia)*, în *MCA*, 8, 1962, p. 678; Gh. Ștefan, *Dinogetia - A Problem of Ancient Topography*, în *Dacia, N.S.*, 2, 1958, p. 323; I. Barnea, *Garvăn-Dinogetia*, București, 1961, pp. 11-13; Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa și E. Comșa, *Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn*, București, 1967, pp. 11, 14-15, 17, unde sunt menționați un denar de la Domitianus și o monedă de bronz de la Traianus (Gh. Ștefan); Emilia Doruțiu-Boilă, *Inscripțiile din Scythia Minor*, V, București, 1980, pp. 272-279; I. Barnea, *Dinogetia - ville byzantine du Bas-Danube*, în *Byzantina*, 10, 1980, p. 240.

⁶ A. Popescu, *op. cit.*, p. 40, nr. 2.

colecția Muzeului Britanic se află în număr mult mai mare exemplare de bronz aparținând nominalurilor mari.

Trecând la monedele bizantine observăm că cea mai timpurie este follis anonim aparținând clasei A3 care se adaugă exemplarelor de acest fel deja cunoscute⁷. Înainte de a continua trebuie să menționăm că moneda a fost perforată în vechime în așa fel încât să poată fi purtată ca medalion ilustrându-L pe Iisus Cristos. Încercând să găsim și alte monede aparținând aceleiași secol folosite ca medalioane am putut identifica alte 20 de piese. Cele mai multe provin din cetatea bizantină de la Păcuiul lui Soare (16 ex.)⁸, urmate de cele de la Nufăru (2 ex.)⁹, Isaccea¹⁰ și Beștepe¹¹ cu câte o piesă. Cele mai vechi și totodată cele mai numeroase monede perforate pentru a fi folosite drept medalioane sunt folles aparținând claselor A2 și A3 (Păcuiul lui Soare, 4 ex.; Nufăru 2 ex.), cele mai târzii făcând parte din clasa H (Păcuiul lui Soare, 3 ex.). Celelalte clase sunt reprezentate în număr mai mic sau cel mult egal cu cele de mai sus după cum urmează: cl. B, 2 ex. de la Păcuiul lui Soare; cl. C, cu câte un exemplar din situl abia citat și unul de la Beștepe; cl. D, cu 2 ex. de la Păcuiul lui Soare și 1 ex. de la Isaccea; cl. E, 1 ex. de la Păcuiul lui Soare; câte un follis din clasele 1 și 2 de la Constantin al X-lea, ambii provenind tot de la Păcuiul lui Soare, ca și cel de la Roman al IV-lea. În ceea ce privește preferința pentru o față sau alta a monedei, am putut constata că se conturează trei posibile grupe: I, cele perforate în așa fel încât să expună reprezentarea Lui Iisus Cristos, deci aversul, care pentru moment sunt și cele mai numeroase (5 ex.)¹²; II, cele perforate în așa fel încât să fie expus textul religios de pe revers (2 ex.)¹³; III, cele care expun efigia împăratului (1 ex.)¹⁴, aceasta dacă poziția axului este corectă la singura piesă perforată în acest mod, lucru care trebuie verificat oricum. După cum se poate observa, am avut la dispoziție pentru stabilirea celor trei posibile grupe date despre poziția orificiului și a axului și astfel posibilitatea de a înregistra preferințele posesorilor pentru avers sau revers doar pentru un număr de opt piese. Pentru restul de 12 exemplare nu a fost precizată în descriere poziția orificiului și, din păcate, nu sunt nici ilustrate. În ceea ce privește momentul transformării monedelor în medalioane prin perforare, ni se pare cel mai probabil ca acesta să se plasează cândva după pierderea puterii circulatorii a diferitelor clase de folles.

Revenind la monedele descoperite la Dinogetia, celelalte exemplare publicate mai jos sunt doi folles anonimi, unul aparținând clasei B din care mai sunt cunoscute trei exemplare¹⁵ iar celălalt clasei E, din care au mai fost publicate trei piese¹⁶.

Cele două monede romane de la Salsovia aparțin secolului al IV-lea și au fost descoperite în afara zidurilor fortificației, mai exact pe terenul despărțit de cetate prin șanțul de apărare, unde apar urme de locuire din epoca romană. Prima monedă a fost bătută în circa 312 la Heraclea

⁷ I. Jordanov, *Ranni formi na monetno proizvodstvo (XI-XII v.)*, în *Numizmatika*, 14, 1980, p. 10, nr. 9; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Din nou despre monedele bizantine turnate, din secolul al XI-lea, descoperite în Dobrogea*, în *Peuce*, 12, 1996, p. 331, nr. 30; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (III)*, în *Peuce*, 10, 1991, p. 576, nr. 14.

⁸ B. Mitrea în vol. lui P. Diaconu și D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972, p. 189, nr. 58, p. 190, nr. 77, p. 192, nr. 130, nr. 132, p. 201, nr. 364, p. 202, nr. 381; G. Custurea și T. Papisima, *Monedele bizantine descoperite la Păcuiul lui Soare (catalog)*, în *Pontica*, 25, 1992, p. 365, nr. 25, p. 366, nr. 50, p. 370, nr. 219, p. 371, nr. 317, p. 374, nr. 394, p. 376, nr. 486, p. 377, nr. 542, nr. 558, nr. 561, nr. 574.

⁹ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Circulația monetară la Nufăru în sec. X-XVI*, în *Peuce*, 10, 1991, p. 519, nr. 10; E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede antice și bizantine descoperite la Nufăru (jud. Tulcea)*, în *colecția Muzeului Militar Național*, în *BSNR*, 88-89, 1994-1995, 142-143, pp. 83-84, nr. 9.

¹⁰ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (IV)*, în *Pontica*, 25, 1992, p. 404, nr. 14.

¹¹ Idem, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (III)*, în *Peuce*, 10, 1991, p. 576, nr. 1.

¹² B. Mitrea, *op. cit.*, p. 190, nr. 77, p. 192, nr. 130, 132; G. Custurea și T. Papisima, *op. cit.*, p. 366, nr. 50; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, pp. 83-84, nr. 9.

¹³ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 189, nr. 58, p. 201, nr. 364.

¹⁴ *Ibidem*, p. 202, nr. 381.

¹⁵ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (III)*, în *Peuce*, 10, 1991, p. 577, nr. 21-23.

¹⁶ I. Jordanov, *op. cit.*, p. 10, nr. 23 = Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Din nou despre monedele bizantine turnate... op. cit.*, în *Peuce*, 12, 1996, p. 338, nr. 167; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei (III)*, *Peuce*, 10, 1991, p. 577, nr. 28; idem, *Din nou despre monedele bizantine turnate... op. cit.*, în *Peuce*, 12, 1996, p. 338, nr. 166; *ibidem*, p. 338, nr. 168.

și poartă efigia împăratului Maximinus Daia, din intervalul 307-313 fiind cunoscute ca provenind din cetate alte două exemplare¹⁷. Cea de-a doua monedă este o piesă aparținând emisiunilor împăratului Constantius al II-lea care datează din intervalul 353/4-357, având pastila mai mică decât ștanțele utilizate pentru batere și care se adaugă grupului cel mai bine reprezentat în cetate¹⁸.

În final prezentăm catalogul monedelor:

DINOGETIA (Garvăn, com Jijila, jud. Tulcea)

Moesia Inferior

Istros¹⁹

Septimius Severus

1. AE 31 mm
AMNG, I, 1, 497.

Imperiul Roman

Traianus

2. Denarius²⁰ ↓ 3,39 g; 18 mm
RIC, II, p. 247, nr. 32, Roma, anul 100.
Cf. BMC, III, p. 40, nr. 68 (avers) și nr. 69 (revers), Roma, anul 100.
Hill, p. 131, nr. 82, Roma, anul 100, em. 5, prima jumătate.
MNIR, inv. nr., 192.277

3. Dupondius²¹ ↓ 13,76 g; 27,7 mm
RIC, II, p. 272, nr. 385, Roma, anii 98-99.
BMC, III, p. 149, nr. 720, Roma, anii 98-99.
Hill, p. 129, nr. 31, Roma, anul 99, em. 2.
MNIR, inv. nr. 192.278

4. Dupondius²² ↓ 11,86 g; 27,7 mm
RIC, II, p. 292, nr. 674, Roma, anii 114-117.
BMC, III, p. 219, nr. 1027-1028, Roma, anii 115 (?) - 116.
Hill, p. 148, nr. 720, Roma, anul 116, em. 22.
MNIR, inv. nr. 192.279

Aelius Caesar²³

5. As ↓ 10,94 g; 26,7 mm
RIC, II, p. 482, nr. 1071, Roma, anul 137.
BMC, III, p. 547, nr. 1936, Roma, anul 137.
Hill, p. 174, nr. 894, Roma, anul 137, "Return of Aelius from Pannonia".

¹⁷ Irina Oberländer-Târnoveanu, *Stațiuni antice pe raza comunei Mahmudia (jud. Tulcea)*, în *Peuce*, 8, 1980, p. 69, nr. 12; Gh. Poenaru Bordea și Vasilica Lungu, *Câteva monede romane descoperite la Mahmudia și Independența*, în *Peuce*, 10, 1991, p. 411, nr. 3.

¹⁸ Irina Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 69, nr. 8 și 17; E. Oberländer-Târnoveanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei*, în *Peuce*, 8, 1980, p. 505, nr. 81; Gh. Poenaru Bordea și Vasilica Lungu, *op. cit.*, p. 411, nr. 7.

¹⁹ C. Moisil, *op. cit.*, p. 24, nr. 219.

²⁰ *Ibidem*, p. 108, nr. 1232.

²¹ *Ibidem*, nr. 1233, unde pe revers în exergă eronat S.C. PP.

²² *Ibidem*, nr. 1234, unde pe revers legenda citită greșit FELICI...

²³ *Ibidem*, nr. 1235, unde apare eronat dupondius.

MNIR, inv. nr. 192.280

Faustina a II-a²⁴

6. As ↑ 11,18 g; 25,5 mm

Cf. RIC, III, p. 193, nr. 1399, Roma, dar la noi pe avers legenda 2.

Cf. BMC, IV, p. 380, nr. 2188 A (revers), Roma, dar la noi pe avers

FAUSTINA AVGV-STA AVG PII F

MNIR, inv. nr. 192.281

Valens

7. AE ↓ 2,12; 16,8 x 17,7 mm

LRBC, II, nr. 2324, Nicomedia, off. Γ, anii 364-5.

Extramuros

Imperiul Bizantin

Follis anonim clasa A 3 (Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea)

Varianta 39

8. AE ↓ 8,42 g; 26,3 x 30,2 mm; perforată pe avers sus.

DOW, III, 2, p. 665-666, cl. A2, anii 976 (?) - cca. 1030/35.

D.M. Metcalf, *Coinage...*, p. 59, cl. A3, post 1019/1020.

Extramuros

Follis anonim clasa B (Roman al III-lea)

9. AE ↓ 9,51 g; 26,1 x 28,5 mm

DOW, III, 2, p. 676, cca. 1030/35 - 1042 (?).

Intramuros, lângă poarta mare.

Follis anonim clasa E (Constantin al X-lea)

10. AE ∽ 6,80 g; 24,1 x 25,2 mm

DOW, III, 2, p. 688, cca. 1060.

Extramuros

SALSOVIA (Mahmudia, jud. Tulcea)

Imperiul Roman

Maximinus Daia

11. AE ↑ fragmentar; 24 mm

RIC, VI, p. 540, nr. 66, Heraclea, off.?, cca. 312.

Extramuros

²⁴ *Ibidem*, p. 109, nr. 1237 unde apare eronat dupondius.

Constantius al II-lea

12. AE ↑ 3,09 g; 25,4 × 26,5 mm

Tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 353/4 - 357.

Extramuros

New Roman and Byzantine Coin Finds from Dinogetia and Salsovia
(Abstract)

Some coins published here are a part of a private collection (nos. 7-12) and are important because very few roman coins from the two sites, Dinogetia and Salsovia, were published, the other being republished here from the coin collection of the Library of the Romanian Academy, now in the coin collection of the National Museum of History of Romania (nos. 1-6). From the first site are also three byzantine anonymous folles (classes A3, B and E). The one from class A3 (no. 8) was pierced in the 11th century, to be worn as a religious medallion, showing the image of Jesus Christ. Other 20 pierced folles minted in the same century belonging to classes A2-3, B, C, D, E, H and from the emperors Constantine X and Romanus IV, used as medallions, showing the image of Jesus Christ or the religious text from reverse, were found in Dobroudja: at Păcuiul lui Soare, Constanța county, Isaccea, Nufăru and Beștepe, Tulcea county.

Pl. I - Monede romane și bizantine descoperite la Dinogetia.
Roman and Byzantine coins found at Dinogetia.